

VÖRÖS KAKASBÓL FÖNIX.
REFORMÁTUS KOLLÉGIUMTÜZEK TÖRTÉNETE
ÉS HATÁSAI AZ OKTATÁSRA

RED ROOSTER TO PHOENIX. THE HISTORY OF
REFORMED COLLEGE FIRES AND THEIR IMPACT
ON EDUCATION

Zsengellér József

egyetemi tanár, Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem; kutató,
Dunántúli Református Egyházkerület

ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar református felsőoktatás története 1531-gyel kezdődik, mely évhez köthető a sárospataki és a pápai iskolák átvétele korábbi fenntartóiktól, Debrecennel kiegészülve (1538) lettek a forrása mindannak, ami oktatásügyben református berkekben megvalósult. Az indulást követően alig 30 év telt el, és máris megtörtént az első, drámai tüzeset. Ebben a tanulmányban református kollégiumainkat sújtó tüzesetek történetét és azok szerteágazó hatását történeti és teológiai szempontból vizsgálom meg. Debrecen (1564, 1802), Kolozsvár (1655, 1798) Nagyenyed (1704) és Pápa (1788) követik egymást a kollégiumtüzek sorában, míg eljutunk a Ráday Kollégium drámai leégéséhez: Budapest (2019). A tűz martalékvá vált épületek a felbecsülhetetlen pusztítás és a felfoghatatlan áldozatok után az áldozatkészség és összefogás példájaként újjáépülve, fizikálisan és lelkileg is megújulva váltak a református oktatás és a magyar művelődés szellemi világítótornyaiává.

Abstract

The history of Hungarian Reformed higher education begins with 1531, the year in which the schools of Sárospatak and Pápa were taken over from their former owners, and, complemented by Debrecen in 1538, became the source of all that has been achieved in the field of education in the Reformed scene. Barely 30 years after the beginnings, the first tragic fire has already happened. In this paper, I examine the history of fires in our Reformed colleges and their wide-ranging impact from a historical and theological perspective. College fires followed each other from Debrecen (1564, 1802), Kolozsvár (Cluj-Napoca) (1655, 1798), Nagyenyed (Aiud) (1704) and Pápa (1788) up

until the fatal burning down of the Ráday College: Budapest (2019). Following the incalculable destruction and the unimaginable sacrifices, the buildings that were destroyed by fire, were rebuilt as an example of sacrifice and collaboration to become spiritual beacons of Reformed education and Hungarian culture, revived both physically and spiritually.

Kulcsszavak: református kollégium, tűzvész, református oktatásügy

Keywords: Reformed college, fire, Reformed education

A Ráday Kollégium leégése református oktatásügyünk 21. századi katasztrófája. Az anyagi káron és lelki megrázkódtatásokon túl a vörös kakas emberéleket is követelt. Híre megrázta és felrázta nemcsak a református embereket, de az egész magyar közvéleményt. Napokig az újságok és hírportálok címdalán szerepelt. Meghatározó történet, ami megváltoztatott emberéleket és az épületben működő oktatási, tudományos és adminisztrációs intézmények életét is. De nem ez volt az első ilyen tűz a magyar reformátusság életében. Ebben a tanulmányban református kollégiumainkat sújtó tüzesetek történetét és azok szerteágazó hatását történeti és teológiai szempontból vizsgálom meg.

A magyar református felsőoktatás története 1531-gyel kezdődik, mely évhez köthető a sárospataki és a pápai iskolák átvétele korábbi fenntartóiktól. Ugyan még évtizedekig nem beszélhetünk magasabb fokú oktatásról ezekben az iskolákban, Debrecennel kiegészülve (1538) mégis ez a három lett a forrása mindannak, ami oktatásügyben református berkekben megvalósult. Az indulást követően alig 30 év telt el, és máris megtörtént az első, drámai tüzeset.

1564. szeptember 6. – Debrecen

Egy hatalmas tűzvész Debrecen városának negyedét elpusztította.¹ Áldozatául esett az iskola, a parókia és a Szent András templom tetőzete is. A városi jegyzőkönyv ez utóbbi esemény végkifejletét így örökítette meg:

„És a kakas [...] nem bírta tovább a lángok perzselését kiállani, s a város ily rettenetes romlásán elkeseredve, kegyetlen fájdalomban elnémult s a torony tetejéről leugorva, kitört nyakkal zuhant a földre.”

¹ Szeptember 4., 6. és 8-án keletkeztek tüzek gyújtogatás eredményeként. Városi jegyzőkönyv 1564-es évre. Lásd *Szűcs István*: Szabad királyi Debrecen város történelme. Első kötet. A legrégibb időktől I. Rákóczi György haláláig. Debrecen, 1870, 194.

Mivel a porta nem engedélyezte az építkezést, a templom évtizedekig fedetlenül állt, csak Bethlen Gábor fejedelem adományaként épülhetett újjá 1628-ban. A tűzvész történettudományi hozadéka, hogy az erről szóló feljegyzések említik először a debreceni református iskolát:

„A plébániai ház és épületek, valamint az egyházi egyéb szolgák lakai is, az összes Scholával egyetemben ugyan ezen tűzvész által megsemmisültek.”²

A tűzvész és az azt követő fosztogatás évekre lehetetlenné tette az oktatást. 1564 és 1567 között szünetelt a tanítás Debrecenben, az oktatók és diákok jó része, sőt maga Méliusz Juhász Péter püspök és Robert Hoffhalter nyomdaja is Váradra ment.³ Bár Zoványi Jenő állítja, mégis kérdéses, hogy Váradon korábban létezett-e már iskola,⁴ hiszen az első önálló rektor, Sásvári Gergely 1565-től kezdett itt oktatni.⁵ Vagyis feltételezhető, hogy a tűzvész miatt elköltözni kényszerülő debreceni iskola székhelyét Méliuszék átteszik a közeli Váradra. A későbbi visszaköltözés után a helyet adó váradi intézmény átveszi és meg is tartja az ideiglenesen ott működő debreceni iskola szervezetét és oktatását.⁶ Feltehetően voltak olyan debreceni diákok is, akik itt

² Városi jegyzőkönyv az 1564-es évre (latinul). *Szücs*: Szabad királyi Debrecen város történelme, 195. fordítása. Vö. *G. Szabó Botond*: „A Kollégium épületeinek története,” in Barcza József (szerk.): *A Debreceni Református Kollégium története*. MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1988, 351–386. kül. 352.

³ *Bölcskei Gusztáv*: „A kezdetektől a váradi iskola beolvadásáig (1660),” In: Barcza József (szerk.): *A Debreceni Református Kollégium története*. MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1988, 9–42. kül. 15.

⁴ *Zoványi Jenő*: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon (3. kiad. szerk. Ladányi Sándor). MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1977, 433. szerint az alapítás az 1557-es országgyűlési határozat nyomán történt. De az országgyűlési határozat csak a kolozsvári és marosvásárhelyi kolostorok tanodákká való átalakításáról szólt. *Csernák Béla*: *A református egyház Nagyváradon 1557–1660*. Nagyvárad, Nagyváradi Református Egyház, 1934, 64.

⁵ *Skaricza Máté* hivatkozása szerint is 1566 és 1568 között tölti be Sásvári a rektori tiszteket: Vita Stephani Szegedini. Bazel, 1585. 7. lap az 1566-os évhez kötődően. Digitálisan: <https://collections.library.yale.edu/catalog/2109558> (2021. 02. 15.). *Kontz József*: „Sásvári Gergely.” *Figyelő* 24 (1888), 74–78. kül. 74.

⁶ Lásd például Gyulaféhevár nagyenyedi, Sárospatak gyulaféhevári ideiglenes átköltözésének eredményét.

maradtak a visszaköltözés után. A tűzvész első pozitív hozadéka tehát a váradi iskola megalakulása, amit így 1564-re tehetünk.⁷

Mivel az iskola 1564 óta Váradon működött, az 1567-es Debreceni Zsinat nem egyszerűen szabályozta a kollégiumi oktatást, ahogyan arra a történészek hivatkoznak, hanem új szabályok alapján gyakorlatilag újraindította a debreceni iskolát. A régi, amúgy sem túl alkalmas épületek helyén az oktatásnak jobban megfelelő új épületeket húztak fel. Oktatás tekintetében tehát Debrecen mind épületeiben, mind oktatásszervezés tekintetében megújulva került ki a tűzvész okozta nyomorúságos helyzetből.

Debrecen városát ezt követően is gyakorta pusztította súlyos tűzvész, ilyen volt pl. 1580-ban,⁸ 1640-ben, 1656-ban.⁹ Ez utóbbit követően döntött úgy a Debreceni Református Kollégium, hogy *diáktűzoltóságot* állít fel.¹⁰ A több mint 200 évig működő szervezet a város tűzoltóságának feladatát látta el. A tűzoltóság egy-egy tagja (a *vigilek*) éjszaka folyamatosan a várost kémlelte a kollégium tornyából és figyelmeztetést adott, ha valahol tüzet látott. A tűzoltáshoz használt jellegzetes, hosszú nyelű, buzogányszerű szerszám a *gerundium*, mely a debreceni diákság máig használatos jelképévé vált.¹¹ A *Diáktűzoltóság* 1877-ig, az önkéntes városi tűzoltóság megalakulásáig működött.¹²

Érdemes megemlíteni, hogy a tüzek okozói sem úszták meg a felelősségre vonást. Az 1690 és 1760 között vezetett ún. „fekete-könyvekben” (8 kötet) olvasható a korabeli bűnesetek leírása. Ezekben a legenyhébb büntetés a pálcázás volt, a szándékos gyújtogatást azon-

⁷ Zsengellér, József: „Carmina gratulatoria hebraica és a héber nyelv oktatása a Nagyvárad Református Kollégiumban,” in: Balogh Csaba és Kolumbán Vilmos (szerk.), *Az Írás bűvöletében. Tanulmányok Adorjáni Zoltán 65. születésnapja alkalmából*. Kolozsvár, Protestáns Teológiai Intézet, 2021, 733–784. kül. 734–736.

⁸ 1580-as tűzvészről tesz említést Benczédi Székely István krónikája is. Lásd *Fekete Csaba*, „Ének, éhség, veszedelem... Feljegyzések és másolatok Benczédi Székely István krónikájának egyik példányában”, in: A Déri Múzeum 1987. évi évkönyve. Debrecen, 1988, 277–284.

⁹ A 17. század vége előtti debreceni tüzeket részletesen bemutatja *Takács Imre*: 125 éves a Debreceni Tűzoltóság. Debrecen, Debrecen Hivatásos Önkormányzati Tűzoltóság, 2002, 7–11.

¹⁰ Az 1657-es kollégiumi törvény már tartalmazza.

¹¹ Kétféle *gerundium* volt használatban: kisbot – 150 cm, 7 kg; nagybot – 170 cm, 8 kg, amiket a használóiknak egy kézzel ki kellett tudni tartani. Ez volt a diáktűzoltóságba történt felvétel követelménye is. A *gerundium* elnevezés a latin igék nehezen tanulható ragozott alakjából származik.

¹² Részletes történetét lásd *Takács*: 125 éves a Debreceni Tűzoltóság, 15–23.

ban minden esetben halállal büntették.¹³ Ennek az 1564-es tüzesetnek nem lett meg a gyújtogatója.

1655. április 3. – Kolozsvár

Fennállásának 110. évében érte el a kolozsvári iskolát a „nagy veszedelem”. 1655. április 3-án Kolozsvár belvárosának java részét elpusztító tűzvész martaléka lett a *schola* is. A diákok csekély ruhanyújtjukat és könyveiket a szállásukként szolgáló „ó-schola” szobáiban hátrahagyva menekültek a tűz elől. Nincstelenné válva szétszéledtek, egy részük hazament, másokat a tűztől nem érintett kolozsvári lakosok fogadtak be. A szintén lepusztított egyházközség az itt maradt diákoknak pénztámogatást juttatott, napi 50 pénzt, és havi 3 forint étkezési támogatást.¹⁴ E nélkül minden diákot elvesztettek volna. Széles körben érzékelhető a szolidaritás, még így több évszázad távlatából is.

A körülményekről mindenképpen meg kell jegyezni, hogy már korábban, az igen rossz állapotban lévő iskolaépület helyett II. Rákóczi György 1651-ben megkezdte egy új épület (új-schola) felállíttatását, ám az még nem készült el teljesen, amikor leégett. A tűzvész pusztítása után a tovább romlott „ó-vári” iskolaépület építőanyagait a lakosság széthordta, hogy más épületeket helyreállítsanak velük.¹⁵ Az így romhalmazzá vált és kiégett épületekben a tanítás lehetetlenné vált, s egy ideig szünetelt. Később a szét nem széledt diákoknak Porcsalmi András rektor saját, megmaradt szállásán tartott órákat.

Az egyházközség erőn felül igyekezett forrásokat mozgósítani a kollégiumi építkezésre,¹⁶ de még a rákövetkező második tanévet is kénytelenek voltak a leégett „új” iskolaházban megkezdni.¹⁷ Erről tanúskodik az új kinevezéssel 1656. június 17-én Kolozsvárra

¹³ *Szendiné Orvos Erzsébet*: „Zsupfedeles Debrecen és a nagybotos kollégiumi diákok. Tűzvészek Debrecenben a 15–19. században”, in MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára honlapja 2017.04.29.: https://mnl.gov.hu/mnl/hbml/hirek/zsupfedeles_debrecen_es_a_nagybotos_kollegiumi_diakok (letöltés 2022. 02. 14.). Vö. *Koncz Ákos*: Debrecen város régi büntetőjoga és ennek alkalmazása. Debrecen, 1913.

¹⁴ Istvány és Keczely i. h. 26. B., *Herepei János*: Scholabeli állapotok Apáczai Csere János Kolozsvárra jövetele előtt. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1943, 23.

¹⁵ Az 1655/56. évi számadáskönyv 32B és 33A lapok szerint. Lásd *Herepei*: Scholabeli állapotok, 16.

¹⁶ Egészen Apáczai haláláig nem voltak különválasztva az egyházközségtől az iskola anyagi ügyei.

¹⁷ *Bán Imre*: Apáczai Csere János. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958, 449–450. *Török István*: A kolozsvári ev. ref. collegium története. Kolozsvár, 1905, 40.

költözött Apáczai Csere János, aki november 20-án megtartott székfoglaló beszédében¹⁸ így panaszodik:

„ezek a falak, melyeket még mindig nem ástak ki eddig csaknem kétéves romjaikból, gyorsan megelőznek engem a beszédben, és keservesen panaszoják, hogy míg az ellenkező hitben levő testvéreinknél, költséget nem kímélve, annyi templomot, palotát, szöszéket és tornyot állítottak már helyre majdnem ősi fényükben,¹⁹ addig önekik – vezetőik annyi sürgetése, követelése és tudakozódása ellenére – ily elhagyottan és árván kell siránkozniuk. Az egész elmúlt esztendő folyamán még nem tudtuk elég jól helyreállítani az egyetlen auditoriumunkat sem, ahol ünnepi beszédet tarthattunk volna (szégyen, hogy az én beszédemet is ily sokáig kellett halasztanom!), s ahol általános vizsgát vagy nyilvános vitatkozást rendezhettünk volna. És hol van a hat tanterem a hat osztály számára? És hol vannak a hálótermek oly sok növendékünk részére, akiket nem tudunk foglalkoztatni, és még sokkal több olyan növendékünk részére, akik férőhely hiányában elszakadtak tőlünk! De hagyjuk ezt! Hiszen ez a dolog olyan harsogó hangon kiált, hogy, azt hiszem, egész Magyarországon és Erdélyben cseng tőle a füle mindenkinek.”²⁰

A helyreállítások késlekedése tehát a meglévő hallgatók egy jó részének elvesztéséhez és az iskola új diákok iránti vonzerejének radikális csökkenéséhez vezetett. A nagy reményekkel érkezett Apáczai a politikai változások közepette igyekszik fenntartani az oktatást, bár hiába kapott támogatást Lőrántffy Zsuzsannától kétszer is, 1659 januárjában Barcsay Akos fejedelemhez írt kérelmében még mindig így panaszkodott:

„Mostan penig ugyan fölötte elhagyattatott állapottal vagyunk: mert itt kgl's Uram a' nagy égés után, még tsak egy Auditorium sem volt mind eddig is, melyben taníthattunk volna, hanem kamarákban kényszerítettünk tisztünköt végben vinnünk. Igyekéznek

¹⁸ *Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról és a magyaroknál való barbár állapottuk okairól.*

¹⁹ Itt az unitáriusokra vagy a katolikusokra utal.

²⁰ Ford. *Orosz Lajos*. Forrás: <https://mek.oszk.hu/05000/05038/html/gmapaczai0002.html> (letöltés: 2022. 02. 14.). Mindez azért is pikáns, mert a beszéd alcíme így szól: „Apáczai Jánosnak, a teológia doktorának és professzorának beszéde. Tartotta, midőn az újonnan felépült kolozsvári kollégium igazgatását Erdély fenséges fejedelmének megbízásából átvette, 1656. november 20-án, az első akadémiai előadóteremben.”

ugyan már az itt való Uraim felépíttetéseken, de mikorra leszen az en nem tudom.”²¹

Apáczai kérvénye és közbenjárói hathatós támogatásának eredményeként születik meg a Barcsay-féle *Cameraticalis* alapítvány, mely végül megfelelő anyagi háttérrel biztosít a kolozsvári iskola oktatásához, amit később Apafy Mihály fejedelem is megerősít.²² Hogy a tűzvész okán sokáig elégtelen állapotú oktatási és lakóingatlanok születtek-e Apáczai tüdőbajának végzetesre fordulását, csak sejtethetjük, de az biztos, hogy élete végéig (1659. december 31.) küzdött a tűzvész okozta anyagi, szellemi és lelki károk felszámolásán.

1704. március 13. – Nagyenyed

1704. március 13-án, virágvasárnap égett le a Bethlen Gábor alapította Nagyenyedi Kollégium. Ez a tűzeset azonban más volt, mint a többi korábbi és későbbi kollégiumtűz. Háborús gyújtogatás okozta, az elhunytak (köztük diákok és tanárok) pedig a harcoknak és az azal párosult mészárlásnak estek áldozatul, nem pedig a tűznek.²³ A császári csapatok kegyetlenkedése és a kollégiumi diákság hősiessége több írásban is fennmaradt, legismertebb feldolgozása Jókai Mór *A nagyenyedi két fűzfa* című elbeszélése. Ám ahogyan a „beszély” műfaji megnevezést viselő Jókai-mű, úgy a többi sem ír szinte semmit a tűzeset részleteiről és következményeiről, csupán a tényt rögzítik, hogy a labancok felgyújtották a házakat, és a tűzvésznek a kollégium is áldozatul esett. A kollégium vezetője ekkoriban Pápai Páriz Ferenc.

1714-ben készült egy átfogó leltár, melyből képet alkothatunk a károk mértékéről és a szűkös anyagi források engedte újjáépítésről. Néhány kisebb professzorház felújítása, illetve a „Nagykollégiumnak” nevezett kétemeletes épülettömbben 8 lakószoba (kamra) néhány terem (classis) és a tetőzsindelyezés készült el, de még számos kamra kiégetten és a „syntacticaria classis”-nak is csupán a kőfalai álltak.

²¹ *Gyalui Farkas*: „Apáczai Cseri János életrajzához és műveinek bibliográfiájához. Második közlemény”, Erdélyi Múzeum 2–3 (1892) 128–137. kül. 130.

²² *Gyalui*: „Apáczai,” 131. Érdemes kiemelni a Barcsay-féle alapítólevélből, hogy a Zsolt 109,8–10 átkával fenyegeti meg utódait a fejedelmi székben, hogy ha az ebben rögzített adományt visszavonnák: „Életének napjai legyenek kevesek, hivatalát más foglalja el. Fiai legyenek árvákká, a felesége pedig özvegyé. És bujdossanak az ő fiai és kolduljanak, és elpusztult helyeiktől távol keressenek eledelt.” Lásd még *Bán*: Apáczai Csere János, 493–495.

²³ Az hősieles küzdelemben elesett diákoknak állított emlékmű megújított formájában ma is áll. Lásd [https://hu.wikipedia.org/wiki/Di%C3%A1k%20eml%C3%A9km%C5%B1_\(Nagyenyed\)#/media/F%C3%A1jl:RO_Aiud_students'_monument_\(1\).jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/Di%C3%A1k%20eml%C3%A9km%C5%B1_(Nagyenyed)#/media/F%C3%A1jl:RO_Aiud_students'_monument_(1).jpg) (letöltés: 2022. 02. 15.).

A „kiskollégium” épületét, melyben a nagy auditorium és a könyvtár is helyet kapott, a lehető legegyszerűbb módon újíttatták fel.²⁴ Az 1720-as évekből értesülünk arról, hogy Pápai Páriz Ferenc ötlete nyomán nemzetközi gyűjtés is indult a kollégium felújítására,²⁵ és ebből („angol pénz”) készült el a zártudvarú Okollégium épületegyüttese 1743-ra.²⁶ Az épület egyes szárnyai ekkor kapták a Messembria (déli szárny), Anatolia (keleti szárny) Dublinum (észeki szárny) neveket. Ez az épületegyüttes már díszes, faragott kövekből, sűrű oszlopokkal, boltívekkel, árkádos folyosókkal készült. Ám az önálló könyvtárárpület (Theca) és a nagy auditorium még ekkor sincs befejezve.²⁷

A tüzeset okozta rombolás az iskola felújítására kényszerítette az intézményt, mely a főként angliai protestánsoktól kapott támogatással fejleszteni és modernizálni is tudta épületeit és infrastruktúráját, de ez több mint harminc évbe telt. Nagyenyed valójában ekkor vált a szó mai értelmében is kollégiummá.

1788 – Pápa

A reformátusság Patakkal egyidős, legrégebbi oktatási intézménye, a pápai iskola épületek tekintetében igen hányatott sorsú volt. Nagyenyedhez hasonlóan a Rákóczi-szabadságharc során 1707-ben a császári csapatok felégették a várost, melyben a belváros északkeleti fala közelében (a későbbi Ruszek-közből) álló iskolaépület is elpusztult.²⁸

²⁴ *Inventarium seu Nova Conscripção omnium Bonorum Mobilium et Imobilium Illustris Collegii Bethleniani...* MOL-TELMVLT, P 658,10. cs., 632–653. (254 2a/1-4.). A kéziratra hivatkozik Orbán János: „Református kollégiumi építkezések Erdélyben a barokk és a klasszicizmus korában. Nagyenyed, Marosvásárhely, Kolozsvár,” *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum érem- és régiségtárából* 2 (2007) 253–287. kül. 254. (<https://adoc.pub/az-iskolak-tanintezmenyek-epiteszete-szinte-egyaltalan-nem-t.html> letöltés: 2022. 02. 15.).

²⁵ Állítólag mindössze egy vasárnapi perselypénzt összeadva az angol protestánsok 11 000 angol fontot tudtak küldeni Enyednek, ami fedezte az újjáépítést. Bíró Sándor: „Egyházunk iskolái”, in Bíró S. et al.: *A mi egyházunk*, Kolozsvár, Kiáltó Szó, 1964, 27–47. kül. 36.

²⁶ *Inventarium seu conscriptio Illustris Collegii Bethlenoano-Brandenburgico Albano Nagyenyediensis...* 1734. november 12. ErdRefFőkonzisztLvt 1734/14. A kéziratra hivatkozik Orbán: „Református kollégiumépítkezések”, 255.

²⁷ Orbán: „Református kollégiumépítkezések”, 255–256. Az épület később, az 1849-es harcok során teljesen elpusztult.

²⁸ Tóth Endre: *A pápai református egyház története*. Pápa, 1941, 107. A gyülekezet kérvényben fordult az 1705-ben tartott szécsényi országgyűléshez, melyben külön kéri, hogy „méltóztassanak szegény scholánk felépítése végett interpositiójokkal elősegélni lenni.” Uo., 109. Támogatást nem kaptak.

A gyülekezet pénzen szerényen újjáépített iskolát 1752-ben a pápai reformátusok vallásgyakorlatának megszüntetésével együtt elvették, és az épületet később egy másik tűzvész el is pusztította. A városba 30 év után, 1785-ben visszaköltöző iskola a Szent László utcában,²⁹ egy magánházban kapott helyet. 1788 elején azonban egy újabb nagy tűzvész pusztított a városban. Az iskolaépülettel együtt a házak 80%-a megsemmisült, így a lakosság is segítségre szorult. A gyülekezet alamizsnával támogatta a „megerőtlenedett és a tűzi veszedelem által mindenétől megfosztott” embereket.³⁰ Presbiteri határozat ugyan nem maradt fenn, de szisztematikus gyűjtés indult a parókia, a kántorlakás és az iskola helyreállítása érdekében. A számadáskönyvben április 1-től „Következik az oskolánk épülete és annak alkalmatosságával az Ekklesia és a Comunetas jövedelmeiből mit hava adtam” – írja a praeceptor.³¹ Sajnos a bevételek és a kiadások is csak az év egy részét mutatják, de a gyűjtés folyamatos 1789-ben is, „az iskola épületre adott” bejegyzett adományok 15 garastól 400 forintig terjednek. Ebben az évben a korábbiak nyolcszorosa volt a bevétel (8949 forint), de a kiadás is 8089 forint volt.³² Az 1789. augusztus 16-án tartott presbiteri gyűlésen megállapítják, hogy a helyreállítási költségek fedezése érdekében 3100 forint kölcsönt vett fel a gyülekezet.³³ Pedig az előző évben már egy 400 forintos kölcsönszerződés is született.³⁴ Látható, hogy a gyülekezet saját erőből egyre kevésbé tudja megvalósítani a helyreállításokat. Az iskolaépület méretére egy kályhásmeister 1789. április 28-án kelt számlájából következtethetünk, aki egy nagyobb szobáról (egy kályha), egy „kis iskoláról” (két kályha), egy másik szobáról (két kályha) és az iskolához tartozó helyiségekben további három kályha készítéséről írt,³⁵ vagyis legalább öt szoba volt az épületben, de itt lakott a „professzor” is.³⁶ Az épület tetőzetének

²⁹ Később Zsidó utca, ma Petőfi utca.

³⁰ A gyülekezet már korábban is lajstromot vezetett az alamizsnára jogosultakról, ám ekkor a lelkész igazolására a rászorulóknak kaphattak alkalmanként 5–8 garast. Az Egyházközség levéltári anyagában a számlák, nyugták között: No 13/1788.

³¹ *Rationes Perceptorales* az 1788-as évről, 13. lap.

³² Ebben már a lelkészlakás, a kántorlakás és az iskola helyreállításának a költségei együttesen jelennek meg a gyülekezet „szokásos” egyéb kiadásaival. Fennmaradt az Egyházkerületi ügyviteli iratok között egy külön Preceptio az iskola és parókia újjáépítéséről, ami 1788. júniustól 1789 februárjáig 400,51 forint kiadást rögzít. (1789/11).

³³ *Presbiteri jegyzőkönyvek* 1755-től.

³⁴ 1788. július 29-i dátummal egy házaspár 400 forintot ad két évre kölcsön. Az Egyházközség levéltári anyagában a számlák, nyugták között: No 58/1788.

³⁵ Számlák és nyugták No 52/1789.

³⁶ Az elnevezést Csépan János használja fizetési igazolásainak aláírásakor.

kijavítása feltehetően augusztusban elkészült,³⁷ így a tanítást 1789. szeptemberrel már a nagyjából helyreállított épületben tudták kezdeni. Az iskola azonban távol volt attól az állapottól, amilyen a 17. században volt, és még messzebb attól, amit a tűzvész után távozó rektor helyére az 1790-es év végén alkalmazott új vezető, Mándi Márton István képzelt el. Az ugrásszerűen megnövekedett diáklétszám³⁸ miatt is mindenképpen új épületre volt szükség. Így 1791. február 1-én „a pápai református egyház folyamodik Torkos Jakab pápai espereshez, hogy a tűz által semmivé lett egyházi épületei, jelesen iskolája felépítésére nyújtson segítséget,” amit az egyházmegye támogatásáról biztosított.³⁹ Azonban sokáig nem történt semmi, ezért az egyházközség presbitériuma 1793. február 17-én elhatározta, hogy 4000 forint kölcsönt vesz fel az építkezéshez, amit február 20-án közművessel és ácsmesterrel megkötött szerződések értelmében meg is kezdték.⁴⁰ De már április 1-re 5285 forint kölcsönt rögzítettek 5%-os kamatra.⁴¹ A következő évben az egyházközség a Dunamelléki Superintendentiához fordul az építkezés támogatásáért.⁴² A presbitérium által elfogadott koncepció alapján végül 9685 forint és 35 krajcárba került,⁴³ és már az 1794-es tanévkezdésre elkészült a barokk stílusban megépített kétemeletes kollégium (ún. Ókollégium).⁴⁴ Az épületben

³⁷ A tetőfedő számlája 1789. augusztus 5-én készült. Számlák, nyugták No 29/1789.

³⁸ A türelmi rendelet ellenére is még Pápa volt az egyetlen dunántúli református iskola.

³⁹ Egyházi levéltár No. 530. Vö. *Liszikai József*: A Pápai Evang. Reform. Egyház Levéltára 1510–1811. Pápa, 1875.

⁴⁰ Presbiteri jegyzőkönyvek 1755-től, 82. lap. A szerződések az Egyházkerületi ügyviteli iratok 1793 II. 20. 4/1–2. számon megtalálhatóak. Algajir Gábor kőműves mester és Manhart Mihály ácsmester szerződtek.

⁴¹ Presbiteri jegyzőkönyvek 1755-től, 83. lap. A kölcsönöket magánszemélyek nyújtották.

⁴² Kivonata az Egyházkerületi ügyviteli iratok 1794/12 számon található.

⁴³ Ebből 8985 forint kölcsönből lett kifizetve. Lásd Eperjessy Péter preceptor elszámolását a következő lábjegyzetben.

⁴⁴ Az épület elkészültének időpontjáról eltérő évszámok maradtak fenn a köz tudatban. Az Ókollégium oldalán található emléktábla 1797-es esztendőt mutat, de *Tóth Endre*: Mándi Márton István élete. Pápa, 1931, 47. szerint az 1794-es őszi szemesztert már itt kezdték meg. Neki van igaza, mert az építkezés bevételi és kiadási elszámolását az Egyházkerület felé 1794. december 31-i dátummal, a presbitérium felé 1795. január 6-i dátummal találjuk az Egyházkerületi ügyviteli iratok között és a presbiteri jegyzőkönyvben. Talán ezt igazolja az is, hogy 1794. november 1-ről már vannak számlái a kollégiumi konviktusnak is. Az építkezés menetéről a meglévő számadások és igazolások alapján lásd *Tóth*: Mándi Márton István élete, 47.

egy nagy auditorium, tíz tanulószoba, könyvtár, múzeum, egy nagy étkező (referktórium) és három nagy lakóhelyiség kapott helyet. A régi épületben maradtak a középiskolai osztálytermek, a professzori lakás és a konyha. Ez az a két épület és intézményi forma, mellyel a kollégium Mándi Márton oktatásszervezése nyomán főiskolaként került át a Dunántúli Egyházkerület fenntartásába 1797-ben.⁴⁵

1798. augusztus 31. – Kolozsvár

Másfél évszázaddal a „nagy romlás” után, 1798 nyarának utolsó napján a húsz év óta felújítás és bővítés alatt álló kolozsvári kollégium két óra alatt a Farkas utca környékének minden református épületével együtt egy hirtelen támadt tűz martaléka lett. Szinte megismétlődött az 1655-ös szcenárió. Az iskolakezdsre másnap érkezett diákok

„minden felől csak a’ pusztán ki nyúló kéményeket szemlélték; — bódulva felkeresték tanuló helyeket, ’s elrémültenek, midőn volt lakó szobáiknak helyeket is bajosan esmérhették-meg. — Könyveiktől ’s kevés házi eszközöktől megfosztatva az éjszakára tsak a’ Kollegyom’ udvarára telepedtenek-meg ’s első bódulásokban a’ Kollégyomnak széllyel oszlásáról gondolkodtanak.”⁴⁶

Talán a diákok személyes kára nem volt akkora, mint korábban, mert bár a korabeli beszámoló szerint ingóságai odavesztek, csupán a nyárra hátrahagyott tárgyaik égtek el. A diákok elszállásolására most is azokat a református polgárokat kérték meg, akik háza épen maradt. Az egyébként katasztrofális méretű tűzkár lehetetlenné tette a tanítást. Méhes Sámuel professzor 1818-as visszaemlékezése szerint „a’ tanítást az árvák házánál elkezdték,”⁴⁷ de hogy ez pontosan mikor lehetett, azt nem tudni. Hogy az ijedelemből való ocsúdás eltartott egy ideig, az azt mutatja, hogy a romeltakarítással és újjáépítéssel kapcsolatos határozatok csak november 24-én tartott konzisztórium ülésen születtek.⁴⁸ A kollégium tűzkárokkal kapcsolatos ügyeinek intézésére Teleki Pál professzort bízzák meg. Ekkor született meg az a határozat, miszerint „mindkét hazában” nem csak a református, de a jóindulatú római katolikus és lutheránus főurakat is adakozásra biz-

⁴⁵ Egyházi levéltár No. 560 Vö. *Liszkai*: A Pápai Evang. Reform. Egyház Levéltára, 1797 júl. 13. Lásd *Tóth*: Mándi Márton István élete, 48.

⁴⁶ *Méhes Sámuel*: Két beszédele, mely a’ kolo’svári evangelico re formátum Tcólegyom’ ujj épületiében készült nagy aiucütórium’ felszentelése’ alkalmaztosságával el-mondattak 1818-dik esztendőben Juwius’ H5.kén. 45–47. Idézi *Herepei*: Scholabeli állapotok, 3.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ A jegyzőkönyv a főkonzisztórium XII. 137. levéltári sorszámu anyagában található az Erdélyi Református Egyházkerület Levéltárban.

tatják. Fogalmaztak egy „kéregető levelet”, melyet diákok csoportjai vittek országszerte adakozásra biztatva a települések lakóit, kicsinytől nagyig, nemestől parasztig. A különböző egyházkerületek is jó szívvvel adakoztak, de természetesen nemcsak a kollégiumot, hanem a templomot és a gyülekezet épületeit is újjá kellett építeni. A pontos konzisztórium kiutalásoknak köszönhetően 68 695 magyar forint és 24 dénár adomány érkezett be 13 év alatt, amiből 67 735 magyar forintot és 35 dénárt költöttek a felújításra.⁴⁹

A pénzgyűjtésből és az időtartamból is látható, hogy ez az építkezés nem volt túl gyors. Jóllehet a tervezőt és a kivitelező mestereket már az 1798. novemberi ülésen kijelölte a konzisztórium,⁵⁰ azon az őszön még a régi kollégium néhány termét ideiglenesen kijavították, hogy a tanítást folytatni tudják tavasszal. Végül mindent elbontottak és a régi épület anyagát felhasználva 1802 márciusára huszonhét lakószoba, két „közönséges tanító ház” és öt osztályterem készült el.⁵¹ A támogatások akadozása miatt a könyvtár csak 1819-re készült el teljesen. Ez az építkezés azonban már a jövőnek készült, oktató terem, díszterem, diákszállás és tanárlakások mellett könyvtár, múzeum és fizikaszertár is együtt kapott helyet az épületegyüttesben. Nem egyszerű kármentésről, hanem igényes, késő barokk és klasszicista stílusban épülő, az oktatás korabeli igényeit kielégítő kollégium készült el, aminek egy része a mai napig kiszolgálja a kolozsvári középfokú oktatást.⁵²

1802. június 11. – Debrecen

A Csapó utca elején történt gyújtogatás eredményeként Debrecen történetének második legnagyobb tűzvészét élte át 1802 pünkösdjén. Egy pálinkafőző sertésólja gyulladt ki, és mivel már hetek óta rekkenő hőség volt, a tűz az erős szélben villámgyorsan elterjedt. Körülbelül 5 óra alatt a város közel fele leégett, 1500 épületet hamvasztott el a tűz. Ekkor semmisült meg a Szent András templom (a Nagytemp-

⁴⁹ A főkonzisztórium építkezési elszámolással kapcsolatos anyagai is a XII. 137. levéltári számon találhatók. *Török*: A kolozsvári ev. ref. kollégium története III, 376.

⁵⁰ Eredetileg egy helyi mester (Tírek) felkérése jött szóba, de egy 1798. december 12-én kelt levélben a kollégiumi tanács azt kéri a főkonzisztóriumtól, hogy inkább „pesti mester” építse meg az épületet. (1798/65). Végül Josef Leder, a korábbi renoválást is végrehajtó kolozsvári illetőségű mester építette újjá a kollégiumot.

⁵¹ *Orbán*: „Református kollégiumépítkezések Erdélyben,” 272–273. A kollégium homlokzatán található tábla 1801-et hirdeti az épület elkészülése dátumaként.

⁵² Pontos és részletes építészeti leírását adja *Orbán*: „Református kollégiumépítkezések Erdélyben, 276–278.

lom elődje) és a mellette álló Verestorony is. A korabeli jegyzőkönyvben olvasható,⁵³ hogy a templomtorony pusztulása során a Rákóczi György adományozta nagy harang is lezuhant a földre. Az izzó fémét az emberek elkezdték locsolni, mire az megrepedt, és elvesztette a hangját. Leégett a Kollégium délre néző tornyos épülete és az egész déli szárny. Ennek része volt a Nagykönyvtár is, melynek mentésében a diákok önfeláldozóan vettek részt. A könyvek mentéséről később még festmény is készült. Isteni csoda volt, hogy a tűznek csak egyetlen áldozata volt, ő is a mentés közben halt meg.

Ebben az esetben az eseménynek már országos média visszhangja is volt. A *Magyar Hirmondó* többször is foglalkozott a tűzvészrel és később az országos gyűjtéssel. Érdeklődésének egyik indokaként a tűzvész nagysága mellett azt hozta fel, hogy

„... itt arról a városról vagyon a szó, melly népességére, nagyságára nézve a legelső a Hazában, s annak a Kollégiumnak megégéséről, melly mióta tsak felállott, a tudományoknak, jó erkölcsöknek műhelye volt, és a mellyből olly sok hasznos tagok kerültek ki a Haza külömb, külömbféle szolgálatjára eleitől fogva.”⁵⁴

A tűz miatt a kollégiumépület egy része használhatatlanná vált.⁵⁵ A nagy ijedelem és „megsirathatatlan romlás” ellenére a professzori kar reális döntést hozott, mivel most nem eresztették szélnek a tanuló ifjúságot, hanem az épület épen maradt részeiben – ahol egyébként a tantermek (auditoriumok) és a diákok szálláshelye (classisok) voltak – folytatták a tanítást.⁵⁶ Sőt, még egy fél évvel később, az 1803. február 7-én megindult bontást is úgy tervezték, hogy az épület középső szakaszán indultak meg a munkák, hogy a széleken lévő két auditoriumot minél tovább használhassák a tanításban.

Bár a tűz elpusztította a Kollégium egy részét, de ez a fejlemény már csak pont volt az „í”-re, mivel az épület felújításáról már egy

⁵³ Debreceni Tűzrendészeti Bizottság iratai 1777 óta vannak meg, ebben maradt fenn a feljegyzés.

⁵⁴ *Magyar Hirmondó* 1802. június 22., 877. A másik lap, amelyik szintén több nyári számában írt a tűzvészről, a *Magyar Kurír*. Lásd részletesebben *Ablonczy Balázs*: „Az 1802-es és az 1881-es debreceni tűzvész történetéről”, in *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1995-1996*. Debrecen, 1998, 204–205.

⁵⁵ A város vizsgálóbizottságának megállapítása szerint a Kollégiumot ért kár 26 412 forint és 35 krajcár volt. Lásd *Ablonczy*: „Az 1802-es és az 1881-es debreceni tűzvész történetéről”, 203. Ez azonban nem azonos azzal az összeggel, ami a helyreállításhoz, pontosabban újjáépítéshez szükségesnek mutatkozott. Sőt, csupán a töredéke annak.

⁵⁶ *TtREL* 1. d. 2. 287. *G. Szabó*: „A Kollégim épületeinek története,” 375.

évvel korábban, 1801-ben megszületett a consistoriumi döntés.⁵⁷ Feltehetően ezért tudott viszonylag hamar elindulni az épület felújítása, hiszen a tervezést Péchy Simon már előbb megkezdte. A Kollégiumnak és a gyülekezetnek nem volt elegendő forrása az építkezés finanszírozásához, ezért a református egyház 1802. július 6-án közadakozást hirdetett. A gyűjtés rövid időn belül látványos eredményeket hozott. Már augusztusban és szeptemberben országos szervezetek (Nemes Tanács, Kalmár Társaság, Nemes Cummunitas) jelentős adományokat küldtek.⁵⁸ A testvér egyházkerületek (superintendentiák) folyamatosan küldték az összegyűlt pénzadományokat, de egyházmegyék és főként az alföldi és partiumi gyülekezetek is adakoztak.⁵⁹ Tehetős magánszemélyek is kivették a részüket a támogatásból,⁶⁰ ahogyan Debrecen városa is hozzájárult a költségekhez 200 000 téglá adományozásával, a Vármegye pedig épületfát ajánlott fel. Ám a teljes munkálatokhoz összességében lassan folytak be az összegek, így az építkezés elhúzódott, illetve a tervek is módosultak.⁶¹

A használhatatlan déli szárnyat lebontották, majd a mai formájában, klasszicista stílusban épült újjá, de nem a tervek szerinti három, hanem csak egy bejáratot építettek meg. Hasonlóan elmaradt egy betervezett díszlépcsőház is. Viszont két máig meghatározó monumentális helyiség ekkor készül. A piactér frontján, a második emeleten kéthajós dísztermet hoznak létre a Könyvtár elhelyezésére. Az ekkor már több mint 15 000 példányt számláló gyűjtemény a kor könyvtártudományi elveinek megfelelő szakbeosztás kialakítására is figyelemmel gyönyörű, klasszicista belsőépítészeti környezetet kapott, mely a mai napig használatban van. A másik terem a szintén klasszicista kialakítású Oratórium, mely azóta két sorsfordító nemzeti esemény helyszínéül is szolgált. Az építkezés alatt az oktatás a Kollégium épen maradt hátsó szárnyaiban folyt tovább, melyeket később

⁵⁷ Lásd G. Szabó Botond, „A Kollégium épületeinek története”, 373–374.

⁵⁸ Magyar Hirmondó 1802. augusztus 20., 236–237. és Uo., szeptember 14., 531. Vö. Ablonczy: „Az 1802-es és az 1881-es debreceni tűzvész történetéről”, 205.

⁵⁹ A gyűjtésben élen jártak a Debreceni Kollégium partikulájaként működő iskolák gyülekezetei.

⁶⁰ Ablonczy: „Az 1802-es és az 1881-es debreceni tűzvész történetéről”, 205–206. részletezi az adakozást, bár megjegyzi, hogy erről nincs teljes képünk. A pontos összegek forrása Balogh Ferenc: A debreceni Református Főiskola alapítványi törzskönyve 1550–1911. Debrecen, 1911–1913, 472. és 477.

⁶¹ Érdemes megemlíteni, hogy felvetődött annak a lehetősége is, hogy a város szélén nagyobb területen kellene egy teljesen új kollégiumot építeni. De az egyházkerületi döntéshozók végül „egyházi, pedagógiai és városképi szempontból” elvetették ezt a javaslatot. G. Szabó: „A Kollégim épületeinek története,” 375.

szintén átalakítottak. Az építkezés 1816-ban fejeződött be. Emlékéül, és nem a tűzvészre emlékezve, az azt követő összefogást megörökítve az épület homlokzatára került felirat ma is olvasható: „A HELV VAL-LÁSTÉTELT TARTÓ MAGYARORSZÁGI EKLÉSIÁK ÉS JÓLTÉ-VÖK ADAKOZÁSÁBÓL ÉPÜLT MDCCCII-től MDCCCXVI-ig”

A tűzvésznek irodalmi lecsapódása is volt. Bessenyei György „Debretzennek siralma” című ezeregyszáz soros versfolyama a szemtanúnak tűnő részletességével mutatja be a legfontosabb részleteket. Ezekből érdemes feleleveníteni némelyiket.⁶² De megénekelte a tüzet Fazekas Mihály is: „A megégett Nagytemplom falai közt serkent gondolatok”. Magánlevélben Csokonai is lamentál elpusztult lakása felett.

2019. január 23. – Budapest

Egy nyilvános kamerafelvétel rögzítette, hogy a Markusovszky téren három kiskorú fiatal fél kilenc körül egy hajléktalanok által a református kollégium hátsó vasajtójának mélyedésében hagyott matracot acetonnal befröcskölt és meggyújtott. Az égő matrac lángjaitól átmelegedett vasajtó vagy a befröcskölt aceton miatt meggyulladt az ajtó túloldalán tárolt bútor és iratanyag. A tűz a lépcsőház és a folyosók kéményhatásának köszönhetően nagyon gyorsan terjedt, elérve a kollégium első, második majd harmadik emeletét, és behatolt az oktatási épület első és második emeletére is. A kollégiumban tartózkodó hallgatók egymást riasztva kimenekültek az épületből, az 5. emeleti könyvtárból és a közösségi helyiségekből. Egy az épületben tartózkodó vendég csak későn érzékelte a veszélyt, s a folyosókon végigrobogó lángok előtt már hiába próbált menekülni, a kijárat túl messze volt. Meghalt. A tűzoltók nagy erővel vonultak fel, mégis hosszú órákba telt, mire eloltották a tüzet. A kollégium két szintjét és az oktatási épület második szintjének felét teljesen elpusztították a lángok.⁶³

Ennek a tüzesetnek már pontosan nevesített elkövetői, elszenvetők és áldozata van.⁶⁴ Az anyagi kár is pontosan mérhető, és a testvéri és emberi szolidaritásból fakadó segítségnyújtás is látható volt és a médiában is dokumentált. A Ráday utcai *kollégiumban* dülő *tűz* mintegy másfél száz református teológushallgatót és más egyetemistát tett

⁶² Részletek olvashatók a műből in: *Molnár Pál*: Debrecen a régi magyar irodalomban. Magyar irodalmi ritkaságok 58, Debrecen, 1941, 80–85. (http://real-eod.mtak.hu/8021/2/MTA_Konyvek_867508_1.pdf letöltés: 2022. 02. 14.).

⁶³ Az eddigi kollégiumokkal szemben itt soha nem zajlott alsó vagy középfokú oktatás, csak felsőfokú. Az intézmény 1855-ben alakult és 1912. november 2-án vette birtokba a korábbi Ferencvárosi Dohánygyár átalakított épületét.

⁶⁴ <https://www.parokia.hu/v/zoli-nagyon-szerette-az-eletet/>.

átmenetileg hajléktalanná. A Ráday Gyűjtemény könyvtára és levéltára az oltás miatt károkat szenvedett. A Hittudományi Kar könyvtárát a füst tette használhatatlanná koromréteggel terítve be a könyveket.

A hallgatók elszállásolásáról már éjszaka gondoskodott a tűzhöz kijövő ferencvárosi polgármester, valamint a Lónyai Gimnázium vezetősége és a szintén kikerkező püspök,⁶⁵ hazautazási támogatásukról pedig döntött az egyetem vezetősége. Az egyetemi és az egyházkerületi válságstáb már reggel megtartotta első üléseit és megkezdték az egyetemi pénztámogatások kiosztását, a vizsgaidőszakot pedig felfüggesztették a Hittudományi Karon, megszülettek az első hivatalos közlemények, megkezdődött a gyűjtés a bankszámlaszámok megadásával, a tárgyi és élelmiszer-felajánlások fogadásával. Az NKE, a SOTE, a BME és az ELTE kollégiumaival pár napon belül megszületett a megállapodás a hallgatók kollégiumi elhelyezéséről a tanév végéig.⁶⁶ Külön gyűjtés indult az elhunyt édesapa családjának megsegítésére, és külön gyűjtöttek a budapesti egyetemek diákjai is. A leégett kollégiumot felkereste a református miniszterelnök, és ígéretet tett a felújítás költségeinek fedezésére.⁶⁷

A hallgatók lelki megpróbáltatásainak feldolgozásában lelki gondozók segítettek. A félévkezdő csendesnapokat Velencén ennek jegyében töltötték el együtt a tanárok, diákok. De hogy a személyes traumafeldolgozás még évekig is eltartott, azt jól mutatja Thoma László *Füst* című könyve, mely a könyvtárból való kimenekülésének élményeiről és hatásáról számol be.⁶⁸

A tanítás a tantermek füstmentesítése után márciussal elkezdődhetett. Dacára annak, hogy az újjáépítési tervek viszonylag gyorsan, már nyárra elkészültek, az engedélyeztetési eljárás igen elhúzódott. A Károli Egyetem előző évben megvásárolt budai, Csopaki utcai épületébe költöztette át a Hittudományi Kart az építkezés idejére. A 2019/20-as tanévre jelentkezettek java része meggondolta magát és elment Debrecenbe és Pápára, megerősítve ezen intézmények évek óta fogyóban lévő hallgatói létszámát.⁶⁹

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday utcai épületének felújítása már évek óta tervben volt, a pénz is (közel két milliárd

⁶⁵ <https://www.parokia.hu/v/koszonet/>

⁶⁶ <https://www.parokia.hu/v/megkezdodott-a-karmentes/>; <https://www.parokia.hu/v/megmozdult-az-egesz-oroszag-hogy-segitsenek-a-hajlek-nelkul-ma-rad-t-diakokon/>; <https://www.parokia.hu/v/tovabb-folyik-a-mentes-gyulnek-az-adomanyok/>

⁶⁷ <https://www.parokia.hu/v/tobb-mint-harommilliard-forint-jut-a-raday-utcai-epuletegyuttes-epitkezeseire/>

⁶⁸ <https://www.parokia.hu/v/kiut-a-fustbol/>

⁶⁹ <https://www.parokia.hu/v/keszen-az-atmenetre/>

forint) összegyűlt rá.⁷⁰ A tetőtér megemelésének tervei a tűzoltóság kifogásai miatt elakadtak. Az 1980-as években épült vasszerkezetű kollégiumi szárnyat ugyan pár éve felújították, érdemben nem építették át, a legjobb megoldás a lebontás és újjraépítés lett volna, ám annak költségei túl sokra rúgtak. Mivel a tüzeset meggyengítette ezt a vasszerkezetet, így le kellett bontani, ahogyan a Köztelek utcai szárny tetejét is, mivel belekapott a tűz. Így a tüzeset által elengedhetlenné vált újjáépítés megerősítette és összpontosította az épület újjáépítésének már meglévő terveit és szándékát. A régi kollégiumi szárny elbontásával egy modern, világos, szellős kollégium jön létre, alatta és az udvar alatt egy mélygarázs kialakításával a belső udvar pihenőkertté alakul, szintén a föld alatt létesül a Ráday könyvtár számára egy tömörraktár. Megújulnak és nagyobbak lesznek a tantermek, tanári szobák és a Török Pál Kari Könyvtár. Közösségi helyiségek és egy kápolna is helyet kap a Köztelek utcai szárny felső emeletén. A Ráday utcai szárnyban megújul a Díszterem és a Püspöki Hivatal is. Teljesen megújul, modern, 21. századi oktatási, művelődési és igazgatási központtá lesz a régi dohánygyár épülete, immár jogosan viselve az egységes Ráday Kollégium nevet. A költségekre 3,2 milliárd forint támogatást nyújtott az állam. Az épületet a tervek szerint 2022. szeptemberében veszik birtokba intézményei, köztük a Hittudományi Kar, mely a megújult külsővel a remények szerint ismét vonzó lesz a teológiát tanulni vágyók számára.⁷¹

Következtetés

Az idő előrehaladtával a hírek terjedésének felgyorsulása, a médiumok fejlődése egyre szélesebb körben tett ismertté egy-egy tüzesetet, így egyre többen érezhettek aktuális megindultságot, együttérzést és tevőleges felelősségigényt a károk elhárításában, illetve hatásuk enyhítésében. A gyűjtések meghirdetése is egyre több emberhez érhetett el, így hatékonyságuk is nőtt. Az adakozók már nemcsak egyházi közösségek, intézmények, tehetős előkelők, hanem egyre inkább egyszerű emberek, magánszemélyek. Az összegek is fokozatosan növekedtek a károkat, sőt jóval meg is haladták azokat.

Összehasonlítva egy-egy tüzeset átélésének sokkja nem változott az évszázadok folyamán. Az első ijedtség és a megállíthatatlan megállításának aktivitásigénye után a passzív ledöbbenés és rémület, majd az apátia jellegű beletörődés, éjszakai rémálmok, lassan múló riasztó emlékek. Látható az irodalom vagy írástudás fejlődése révén egyre több személyes élmény megörökítése.

⁷⁰ <https://www.parokia.hu/v/fenntarthato-bovules/>.

⁷¹ <https://reformatus.hu/egyhaziunk/hirek/jovo-szeptemberre-elkeszulhet-az-uj-raday-kollegium/>.

Az szinte mindegyik esetben azonos: a tüzek pusztításai rákényszerítették az egyházi előjáróságokat arra, hogy sokkal jelentősebb anyagi ráfordítás mellett, de a korábban tervezett „toldozás-foltozás” helyett radikális beavatkozással lebontva a korábbi épületeket, teljesen új kollégiumokat alakítsanak ki. Az újjépítésű házak egységes építészeti stílusok megjelenítését tették lehetővé, ezzel egy időben pedig a legújabb technikai megoldások alkalmazását is igényelték. Talán a károk nagysága, illetve az új létrehozásának a vonzása az adakozó kedvet is ébren tartotta, néha évtizedeken át.

Konkrét áldozatokról nem mindenütt értesülünk, számuk hála Istennek nem volt nagy. Mégis halálukat és az épületek pusztulását valóban „áldozatként” éljük meg. Mi több, visszatekintve megvalósulni látszik a halálesetek után gyakran emlegetett prédikátori mondat: הכרבל קידצ רכו – „Az igaz emléke legyen áldott!”, de nem csak ebben a formában, hanem sokkal inkább zsidó hittestvéreink által használatos fordításban: „az igaz emlékéből fakadjon áldás!” Valóban, a tüzesetek mindegyike ide vezetett. Az Úristen a rosszból, a gonosz gyújtogatásból, az önző nemtörődomségből vagy féltékenységből mindig jót tudott kihozni (1Móz 50,20), mert a leégett és elpusztult épületek újjászülettek. A korábban kicsiny, nem túl funkcionális, néha kényszer szülte építészeti megoldások a tűzvész után szó szerint hamvaikból főnixként újjászületve lettek építészetünk marandó emlékei, művészeti remekei. A széteső intézmények másokat erősítettek, illetve újjáépülve, megújult külső adottságaikkal sokkal több diákot vonzottak és tudtak is befogadni.

A tűz, a „vörös kakas” ugyan a pusztítás jelképe, mégis a református oktatástörténetben átélt kollégiumtüzek formájában főnixé vált, és eredményeként a kollégiumok minden esetben hamvaiból újjáéledő szellemi világitótornyokká váltak magyar művelődésünk történetében.⁷²

⁷² Köszönöm Kolumbán Vilmosnak és Ősz Elődnek Kolozsvárott, Oláh Róbertnek Debrecenben, valamint Hudi Józsefnek és Köblös Józsefnek Pápán a cikk elkészítéséhez nyújtott levéltári és szakirodalmi segítségét. Ez az írás a Dunántúli Református Egyházkerület, a KRE Egyház és Társadalom Kutatóintézet, valamint a Pápai Református Teológiai Akadémia támogatásával készült.